

סיעת "המזרחי" בהצבעה על "תכנית אוגנדה" בקונגרס הציוני השישי

א.

במשך שנים רבות, למעשה למן סיומו של הקונגרס הציוני השישי באלול תרס"ג (1903), דנה ההיסטוריוגרפיה הציונית ברותחין את עמדת סיעת המזרחי בהצבעה ההיסטורית על תכנית אוגנדה. הקביעה כי הצבעתה של סיעת המזרחי, כסיעה הגדולה ביותר בקונגרס, למען התכנית (או ליתר דיוק, למען שיגור משלחת למזרח אפריקה) אכן הכריעה את הכף, נתקבלה כיסוד-מוסד שאין עליו עוררין. קביעה זו עברה כחוט השני ברוב התיאורים והמחקרים על קונגרס אוגנדה, הועתקה ממקום למקום ללא ניסיון לבדקה בדיקה עובדתית ובלתי תלויה ושימשה עילה להכפיש את המזרחי ולהטיל ספק בנאמנותו לציון! ההתקפות על הסיעה זרעו מכוכה בחוגי הציונות הרתית, שהתקשו להסביר את עמדת המזרחי בקונגרס, וייתכן שמשום כך לא נזכר כלל הקונגרס השישי בספרו של הרב פישמן (מימון) על הציונות הדתית.² נזכיר כאן תחילה אחרים מן הדיווחים בעיתונות, שהאשימו את סיעת המזרחי בשל הצבעתה בקונגרס. אחד הדיווחים המקיפים הראשונים על הקונגרס הופיע מעל דפי "השלוח", בעריכת יוסף קלוזנר, ובו נאמר:

סוד גלוי הוא, שהרצל נצח בקונגרס השישי אך ורק הודות ל"המזרחי" ולא עוד, אלא שאלמלא היה הרצל יודע, שאין לו מפלגה רבת-חברים כ"המזרחי" שתעשה את כל פקודותיו בלי כל חקירות ודרישות, לא היה מעיז להציע לפני הקונגרס את ההצעה האפריקנית.³

- 1 עוד במכתב-החוזר של הרב י. י. ריינס לאחר הקונגרס צוין: "כמה דבות רעות, כמה שקרים, כמה זיופים הרשו לעצמם סופרים 'מקולטרים' ידועים, כשביל להשפיל את המזרחי וציריו. השאלה האפריקנית הייתה להם לשאלת המזרחי." "ממזרח", מכתב ד', המזרח, תרס"ג / תרס"ד, עמ' 284. וכן להלן: "זה ימים ושבעות אשר המתנגדים מעטירים על המזרחי אש וגופרית מכל העברים." שם, עמ' 292.
- 2 ספרו על תולדות הציונות הדתית, שהופיע תחילה בקובץ "אזכרה" לזכר הרב קוק ובהוצאה נפרדת (ירושלים תרצ"ז), מסתיים בייסוד המזרחי, ואילו ספרו על תולדות המזרחי והתפתחותו (ספר המזרחי, ירושלים תש"ו) פוסח על הקונגרס השישי.
- 3 "השקפה עברית", השלוח, י"ב (תרס"ג-תרס"ד), עמ' 268; וראה גם הטענה במאמרו של י. קלוזנר, "שקר מוסכם" (שם, עמ' 68), כי רוב חברי המזרחי הצביעו בעד ההצעה והכריעו את הכף.

הסופר מ. ל. ליליינבלום, מראשי חובבי-ציון, יצא בהתקפה חריפה על סיעת המזרחי עקב הצבעתה בקונגרס, והאשימה כי "עד ביאת המשיח, אוגנרדא יותר טובה להם מארץ הקודש." הסופר אברהם יעקב סלוצקי, ממיסדי המזרחי ומאומרי הלאו בקונגרס, התריע:

חילול השם באולם הקונגרס נורא מאד. [...] אם יעלה הנמתה אחד מחסידי הישוב באפריקא ויבאר כי הישוב בארץ-ישראל אי-אפשר [...] אז הצעירים יושבים כאכלים ו"המזרחיים" מוחאים כף וצועקים "הידד" בקול גדול עד כי תרעשנה אמות הסיפים.

סלוצקי הביע את הזדעזעותו מן הקלות שבה נכונים היו צירי המזרחי לוותר על ארץ ישראל. בשלוות נפש גמורה מיהרו, כטענתו, לתמוך בהצעתו של הרצל.⁴ אף ד"ר שמעון ברנפלה, בדיווחו על הקונגרס, קבע ש"אלמלי המזרחיים לא היה רוב הקונגרס מסכים לישוב אפריקה."⁵ גם צירי הקונגרס, ברתולד פייבל ופאביוס ש"ד, הדגישו בדיווחיהם "כי כמעט כל הקבוצה הגדולה של האורתודוקסים הרוסיים (בנוסף למערב-אירופאיים) הצביעו בעד מזרח-אפריקה,"⁶ ואילו מנהיגם של ציוני רוסיה, ד"ר צ'לנוב, ציין בזיכרונותיו כי "מצד המזרחי, בתור אנשי מסורת ואמונה, המתפללים בכל יום לשיבת ציון, לא יכולנו לצפות כלל להסכמה לאוגנדה."⁷ בתקופה מאוחרת יותר חזר ש. ל. ציטרון, שנכח בקונגרס, במאמרו על יעבץ על הטענה כי "המזרחי היה הכף שהכריעה את המאזניים לטובת הצעת אוגנדה."⁸ רוב ההיסטוריונים המובהקים של הציונות, וביניהם אלכס ביין, יצחק גרינבוים, ישראל קלויזנר וולטר לקווייר, הסתפקו בציון העובדה, שמרבית צירי המזרחי נמנו עם "אומרי הן", אך נמנעו מלטעון כי הצבעה זו הייתה מכרעת בקבלת ההצעה בקונגרס. בניגוד להם חזר וקבע יצחק מאור, כי "הכריעה בהצבעה סיעת המזרחי, שחבריה רובם ככולם הצביעו בעד הצעת אוגנדה. [...] הדתיים בקונגרס היו אפוא

4 "נס ציונה", המליץ, שנה מ"ג, גיליון 196 (י"ח באלול תרס"ג). ליליינבלום אף טען כי בעיית המצוות התלויות בארץ הניעה בין היתר את המזרחי לתמוך באוגנדה.

5 המליץ, גיליון 186 (ו' באלול תרס"ג).

6 הזמן, שנה א', גיליון 68 (כ"ו באלול תרס"ג). באותו גיליון כתב גם רבניצקי כנעימת לעג על הצבעת המזרחי וציין, כי בעיני רבני המזרחי ההצעה היא "רק תיקון זמני, דירת ארעי, כאותו פרודור שעלינו להתקין עצמנו בו בשביל להכנס לטרקלין - לארץ ישראל".

7 *Ost und West*, 1903, No. 11. שניהם מדגישים כי בעיני המזרחי, הלאומיות משנית לדת. אולם ש"ך מוסיף, כי לדעתו לא הצביעו אנשי המזרחי בלב שלם בעד ההצעה (שם, עמ' 735 ו-748). מן הראוי לציין, כי בדיווח המקיף על דיוני הקונגרס וההצבעה מאת ת. זלוציטסי, לא נאמרה אף מלה אחת על המזרחי (שם, גיליון 10).

8 ספר צ'לנוב, פרקי חייו ופעולתו, בעריכת א. ביין, ירושלים תש"ז, עמ' 240. לצ'לנוב השיב א. ש. הרשברג במאמרו "חקר נפש הבוכים", המזרח, תרס"ג / תרס"ד, עמ' 335-343.

9 ש. ל. ציטרון, "שתי פגישות", ספר יעבץ, בעריכת ש. ארנסט, תל אביב תרצ"ד, עמ' 31.

בכחינת 'לשון המאזניים'. ציוני רוסיה לא יכלו להכין את התנהגותם של החרדים.¹⁰

יצוין, שבספרו המעולה והמוסמך על פולמוס אוגנדה אין מיכאל היימן נזקק כלל להצבעת המזרחי בקונגרס, ואף דוד ויטל בספרו החדש, שיש בו נספח נרחב על ההצבעה בקונגרס השישי, נמנע מלטפל בסוגייה זו.¹¹ אולם לאחרונה חזר וטען אהוד לוז, במאמר מיוחד על פרשת אוגנדה, כי סיעת המזרחי הייתה "המפלגה הגדולה ביותר בקונגרס שהכריעה למעשה את הכף לטובת ההצבעה."¹² גם במחקרו על הדת והלאומיות בתנועה הציונית חוזר לוז על טענה זו ומטעים כי "סיעת המזרחי, הגדולה ביותר בקונגרס" עשתה יד אחת עם "המדיניים", "ולכרית שנוצרה בין שתי הסיעות היה רוב במליאה ובוועדה המתמדת." לכן סיעת המזרחי "היא שהייתה את הכף לטובת ההצעה."¹³ ואחרונה אחרונה, גאולה בת-יהודה, בספרה על הרב ריינס, ציינה בזהירות כי "על אף העובדה שלא הייתה הסכמה כללית בסיעת המזרחי בקונגרס להצעת אוגנדה, נתקבל הרושם – ולא בלי צדק – כי הרוב מצדד בעדה והדבר עורר תמיהה רבה וגם ביקורת חריפה כלפי המזרחי כתנועה רתית."¹⁴

רצף הטענות הללו הניע את אליעזר דון-יחיא להדגיש, כי "התנהגות המזרחי בפולמוס אוגנדה נחשבת לאחת הפרשיות התמוהות בתולדות הציונות. התנהגות זו עוררה תמיהה רבה עוד בעיצומו של הפולמוס, ועד עצם היום הזה מוסיפה הפרשה להעסיק חוקרים המנסים כוחם בהסברים שונים לעמדת המזרחי בשאלת אוגנדה."¹⁵ אמנם, מוסיף דון-יחיא, כי "מבחינה מספרית גרידא לא יכול היה המזרחי להכריע את הכף במחלוקת. אולם הייתה לעמדת המזרחי השפעה שחרגה הרבה מעבר למשקל הכמותי של התנועה."¹⁶ בדומה לכך, הערתי עוד לפני שנים אחרות, כי "בתיאור הקונגרס הגזימו בהרבה בחשיבותה של סיעת המזרחי [...] שהיא בוודאי לא הכריעה את הכף."¹⁷

- 10 .י. מאור, התנועה הציונית ברוסיה, ירושלים תשל"ד, עמ' 247, 249. כן נאמר (בעמ' 242) כי באספה המוקדמת של ציוני רוסיה, שדחתה את התכנית ברוב של 146 נגד 84 קולות, היו 'רוב המתנגדים להחלטה זו, כלומר התומכים בהצעת אוגנדה, מסיעת המזרחי.' טענה זו אינה מופיעה בסקירתו של מיכאל היימן על אספה זו. ראה: *M. Heymann, The Uganda Controversy*, Jerusalem 1977 (היימן) Vol. II, p. 13.
- 11 היימן, שם: ד. ויטל, המהפכה הציונית, תל אביב תשמ"ד (להלן: ויטל), כרך ב': שנות העיצוב, פרק ט', וכן עמ' 347-356.
- 12 אהוד לוז, "האקטואליות שבזיכרון אוגנדה", כיוונים, 1 (תשל"ט), עמ' 53.
- 13 אהוד לוז, מקבילים נפגשים, תל אביב תשמ"ה (להלן: לוז), עמ' 337-338.
- 14 ג. בת-יהודה, איש המאורות, ירושלים תשמ"ה (להלן: בת-יהודה), עמ' 208-209.
- 15 א. דון-יחיא, "אידיאולוגיה ומדיניות: תפישת הציונות של הרב ריינס ועמדת המזרחי בשאלת אוגנדה", הזרם הרתי בציונות (סוגיות, ב'), בעריכת א. שפירא, תל אביב תשמ"ג, עמ' 57.
- 16 שם, עמ' 56.
- 17 מ. אליאב, דוד וולפסון – האיש וזמנו, ירושלים תשל"ו, עמ' 321, הערה 5. אמנם נאמד שם מספר צירי המזרחי בשלושים בלבד, וכפי שמסתבר מן הדברים הלקו, הייתה אז טעות בידי.

המסקנה המתבקשת מכל האמור לעיל היא החובה לברוק מחדש את פרשת ההצבעה של המזרחי בקונגרס השישי, לברר את העובדות על סמך המקורות ולנסות להעמיד את הדברים על דיוקם. ואכן, בדיקה מחודשת העלתה תוצאות מפתיעות ואף אפשרה לשחזר רשימה שמית של צירי המזרחי שהשתתפו בפועל בהצבעה הגורלית בקונגרס. בדיקת המניעים של צירי המזרחי בהצבעתם, ובעיקר של אלה שתמכו בהצעה שהובאה בפני הקונגרס, כבר נעשתה בצורה מוסמכת ואין טעם להוסיף עליה.¹⁸ אולם מן הראוי לברר את העובדות על השתתפות המזרחי בקונגרס.

ב.

אחדים מן החוקרים שנזכרו לעיל מסתפקים בציון, שסיעת המזרחי הייתה הגדולה ביותר בקונגרס. ישראל קלוזנר היה הראשון שנקב במספר: 200 צירי המזרחי מבין 592 צירי הקונגרס, כשליש מכל צירי הקונגרס, וזאת בלי להביא סימוכין למספר זה.¹⁹ בעקבותיו טענה ג. בת-יהודה, כי למזרחי היו מאתיים צירים מתוך 571 צירים, כלומר, לטענתה, היה למזרחי עוד משקל יחסי רב יותר.²⁰ אולם בדיקת המקורות ועיתונות התקופה אינה יכולה לאשר מספר זה. סמוך לקונגרס ציין יהודה מהרש"ק (לימים, מראשי המזרחי בארץ) בעיתון "המליץ", ש"אומרים כי למזרחי יהיה כ-120 ציר, שבינותם הרבה אנשים בעלי השכלה גבוהה. [...] מאמריקה יבואו כ-50 צירי המזרחי וביניהם הד"ר קליין, מי שהיה רב בליבאו. הד"ר קליין אהוב על החרדים כאשכנז, ואם באמת יבוא אז תימצא לציונות כוחות חדשים בחו"ל בקרב החרדים."²¹ עיתון "הצפירה" ציין תחילה כי "המזרחיים מקווים ל-150 צירים משלהם", אך לאחר ימים ספורים ירד ל-130.²² בדומה דיווח "הצופה", "שלפי השמועה עולה מספר הצירים המזרחיים למאה ועשרה";²³ ואילו "המגיד" סיפר, "כי מחכים שיבואו יותר

18 ראה בעיקר: א. דון-יחיא (הערה 15 לעיל), עמ' 55-68, וכן א. דון-יחיא, "אידאולוגיה ומדיניות בציונות הדתית", הציונות, מאסף ח' (תשמ"ג), עמ' 121-126; לוז, עמ' 346-351; בת-יהודה, עמ' 200-212. ראה גם סקירת הרב ריינס על נימוקי המחייבים והשוללים, המזרח, תרס"ג / תרס"ד, עמ' 277, 283.

19 י. קלוזנר, "בראשית יסוד המזרחי על-ידי הרב ריינס", ספר הציונות הדתית, בעריכת י. רפאל וז. שרגאי, ירושלים תשל"ז, כרך א', עמ' 362. בספרו, אופוזיציה להרצל (ירושלים תש"ך), לא נאמר דבר על הצבעת המזרחי.

20 בת-יהודה, עמ' 191. אף בספר קודם ציינה, כי "מתוך 592 היו למזרחי כ-200 והם היוו הסיעה החזקה ביותר" (הרב מימון ברורותיו, ירושלים תשל"ט, עמ' 100). גם לוז (עמ' 337 ו-342) קובע, כי היו 200 צירי המזרחי, כשליש מכלל הצירים.

21 המליץ, גיליון 171 (י"ט באב תרס"ג). הידיעה ברבר בואה של קבוצה גדולה מאמריקה הייתה משוללת יסוד. גם הרב הלל קליין (תר"ח-תרפ"ו), מראשי ישיבת רבי יצחק אלחנן בניו-יורק, לא בא לקונגרס. לימים כיהן הרב קליין כנשיא "אגודת ישראל", מבלי לעזוב את המזרחי.

22 הצפירה, שנה ל', גיליון 179 (כ"ג באב תרס"ג) וגיליון 183 (כ"ז באב תרס"ג).

23 יל"ב (בורוכוביץ), "מכתבים מבול", הצופה, גיליון 180 (כ"ד באב תרס"ג).

מ-500 צירים, מהם כ-120 מזרחיים.²⁴ נמצא אפוא, כי ההערכות נעות בין 110-130 צירים, אולם ספירה מדויקת של צירי המזרחי שהצביעו בפועל מעלה לכל היותר 98 צירים, כמפורט להלן.

"יתכן שראשי המזרחי אכן ציפו למספר צירים גדול הרבה יותר, שכן בשנה הראשונה לקיום התנועה, ובעיקר לאחר הישגיה בוועידת ציוני רוסיה במינסק, נוסדו סניפים רבים של תנועת הציונות הדתית. וכך כתב הרב ריינס לאחר הקונגרס: "בראשונה הנגו לאשר את העובדא המרנינה, כי המזרחי הולך וכובש לו מקום רחב, לא רק בארצות הצפון לבדן, כי אם גם בארצות אחרות. מספר הצירים המזרחיים עלה על מספר הצירים של המפלגות השונות."²⁵ אולם הרב ריינס מוסיף: "רק כמחצית הצירים באו מכל המספר הגדול של צירים חרדים, שהמפלגה המזרחית יכולה הייתה לשלוח." רבים מצירי המזרחי הנבחרים לא הגיעו כלל לקונגרס מטעמים טכניים או משום שלא נמצא גורם שיכסה את הוצאות הנסיעה; שכן כל צירי הקונגרס באו על חשבון האגודה שבחרה בהם או על חשבונם הפרטי.

מבין 1079 צירים שנבחרו לקונגרס, אושרו על ידי ועדת המנדטים 592 צירים שנבחרו כשורה.²⁶ יצוין, שחלק ניכר מן הצירים נבחרו ביותר ממקום אחד, ולכן אין לתמוה על הפער הגדול בין מספר הנבחרים לבין מספר הצירים בפועל. אולם אין ספק כי בעיית הוצאות הנסיעה הניאה רבים מן הנבחרים מלהגיע לבול. מיד לאחר ההודעה על אישור הצירים מעל במת הקונגרס, הטיל הציר ד"ר וורצמן ספק בכשרות בחירתם של צירים מן המזרחי, שכן רבים נבחרו על יסוד מברקים והוראות ממרכז המזרחי, בלי שהבוחרים ידעו כלל במי המדובר, והרי שיטת הבחירות הייתה אישית-אזורית. הציר ביקש לדעת אם הידיעה נכונה, ואם ועדת המנדטים תאשר בחירות אלה.²⁷ לא ניתנה תשובה על השגה זו.

טענות אלה לא היו לגמרי משוללות יסוד. הסופר י. ל. בורוכוביץ טען עוד לפני כינוס הקונגרס, כי

יש המתמרמרים על שהמזרחי איננו נאמן לפרינציפ שלו ותחת היות לאגודה של יהודים חרדים הוא מחלק מנדטים לאנשים הרחוקים מהדת, וכנגדם מגינים אחרים על המזרחי ואומרים שאיננו אגודה של חרדים, אלא של אלה הדורשים את הפקעת הקולטורה מתוך הפרוגרמה של הציונות המדינית ומי שמודה בהפקעה הזאת הרי הוא מזרחי ואין משגיחין בהנהגתו הדתית.²⁸

24 המגיד, שנה י"ב, גיליון 32 (ד' באלול תרס"ג).

25 "ממזרח", מכתב ד', המזרח, תרס"ג / תרס"ד, עמ' 291.

26 *Stenographisches Protokoll der Verhandlungen des VI. Zionisten-Kongresses in Basel, Wien 1903* (להלן: פרוטוקול הקונגרס) p. 122.

27 שם, עמ' 123.

28 "בבול לפני הקונגרס", הצופה, גיליון 180 (כ"ד באב תרס"ג). ברומה לכך ראה גם הזמן, גיליון 61 (י"ב באלול תרס"ג).

ובאותו גיליון התריע אותו סופר בחריפות על סדרי הבחירות:

פה גדלה עתה התעוררות הרוחות לרגלי האופן המשונה ואי-דמוקרטי שבו נהגו בחירות הצירים "המזרחיים". ניכרת הייתה הטנדנציה להרבות בכל האמצעים שהם את מספר הצירים של המזרחי. עפ"י הרוב נעשו הבחירות עפ"י צו מגבוה מבלי אשר ידעו ומבלי אשר להן להאגודות אף מושג כל שהוא ממהותם של הצירים שהן כותרות. המרכז "צוה" לבחור בציר זה ומסתמא אדם גדול הוא אותו הציר ובודאי ראוי הוא להיות נבחר לבמה הלאומית, לפרלמנט העברי שלנו.²⁹

ואכן, בפרוטוקולים מקומיים רבים צוין במפורש, כי הבחירה "נעשתה עפ"י עצת הרב ריינס מלידא" או "כפי המכתב מלשכת המרכזי מזרחי". בכמה מקומות הובעה התקווה, כי הציר הנבחר אולי יטריח עצמו לאחר הקונגרס למקום בחירתו, כדי למסור דין וחשבון על דיוני הקונגרס, והיו גם צירים שהבטיחו זאת לפני בחירתם.

מבדיקת הרשימה של צירי המזרחי עולה, כי אכן רבים מאוד נבחרו באזור בחירה מרוחק, בדרך כלל ברוסיה. נוהג זה היה קיים גם אצל זרמים ציוניים אחרים, ומנהיגים בולטים אף נבחרו פעמים מספר בארצות שונות. אולם ברשימת צירי המזרחי בולט מספרם הרב של אנשים ממערב אירופה שנבחרו כאגודות המזרחי שברוסיה, וכיניהם יש להזכיר במיוחד קבוצה של 16 סטודנטים שלמדו בשווייץ ובגרמניה ו-12 סוחרים שהתגוררו בשווייץ, אשר נבחרו ברוסיה על פי המלצת מרכז המזרחי. לתופעה זו נזקק גם הרב ריינס בסקירתו על הקונגרס: "ונעים היה לראות, כי שטודנטים צעירים מהאוניברסיטאות אשר בחו"ל, מסורים בכל לבם ונפשם לדתם, לכל קדשיה, לתורתם ולעמם [...] והם היו לצירי המזרחי, שנלחמו בעוז בעד דעותיו שעמדו באמונה על ימינו ועל דגלו."³⁰ וכן קובע שם הרב ריינס במפורש: "הבחירות היו כדת וכדין וכולן אושרו על-ידי הועד הממונה לכך."

אם אמנם הגיע מספרם של צירי המזרחי ל-17% בקירוב מכלל צירי הקונגרס (98 מתוך 592), אין לתמוה על העובדה, שמבין 41 חברי הוועדה המתמדת נמנו רק ארבעה-חמישה עם צירי המזרחי,³¹ ושרוב חברי הוועדה המתמדת נמנו עם "המדיניים".³² לכן אין גם לתמוה על "הייצוג המזערי" של המזרחי בוועד הפועל

29 ראה הערה 23 לעיל.

30 ראה הערה 25 לעיל. ספק רב, אם אמנם כל הסטודנטים היו שומרי מצוות.

31 ראה רשימת חברי הוועדה המתמדת: די וועלט, הוצאה מיוחדת מס' 1 מ-24.8.1903, עמ' 7.

נציגי המזרחי הם: הרב ריינס, אבינוביצקי, סלוצקי (השם משובש ברשימה) ופסמניק, שנבחר כציר המזרחי (ראה להלן). ברבר השתייכותו של הרב רגנסבורג מלונדון לסיעת המזרחי קיים ספק. גם ביתר הוועדות שנבחרו בקונגרס לא הייתה כמעט נציגות למזרחי.

הגדול שנבחר בקונגרס. (על הרב ש. י. רבינוביץ, שהיה כבר חבר ותיק במוסד זה, נוסף רק נציג אחד של המזרחי, הרב משה אריה רוט מהונגריה). ניסיונם של הרצל והוועדה המתמדת לבחור ברב ריינס כחבר הוועד הפועל מטעם ציוני רוסייה או לפחות כסגן חבר, נחל כישלון חרוץ עקב התנגדותם הנמרצת של ציוני רוסייה.³³ גם לוועדה המייעצת לעניין אוגנדה לא נבחר איש מן המזרחי.

המזרחי ניסה לגבש את סיעתו באספות מוקדמות. כנראה היו ארבע ישיבות, אך רק הראשונה הייתה פתוחה לקהל. המשקיפים תיארו בדיווחיהם את אי הסדר ששרר באספות אלה, שהכביד על קבלת החלטות ("הרושם הכללי: התגברות התוכן על הצורה"). עם זאת ציינו המשקיפים את השפעתו הגדולה של הרב ריינס ("יוליד" אחריו שבי את לבות כל הנאספים"), ואת מתינותם של הרבנים ממזרח אירופה לעומת גישתם התוקפנית של הצירים המערביים.³⁴ ביקורת חריפה על אי-הסדרים בסיעת המזרחי מתח גם הסופר נחום סלושץ.³⁵ הסיעה בחרה גם ב"ועדה מתמדת", מעין הנהלת סיעה.³⁶

אין ספק שהיה שיתוף פעולה הדוק בין סיעת המזרחי לבין "המדיניים". סלושץ הטעים, כי "בכלל נוכח לאמור כי המזרחי נחשב על הקונגרס רק כאגף ימני למדיניים, ובאמת שמר מכל משמר על עיקרי הציונות ועוד יותר על דרישות המנהיגים."³⁷ משקיף אחר ציין, כי "המזרחי הוא, כאשר כבר כתבתי, 'מדיני' יותר מדי וכל מעשיו ופעולותיו הם רק לשם יחוד הירצל והמדיניות."³⁸ כפי שעולה מרשימת הצירים, גם "מדיניים" מובהקים נבחרו כצירי המזרחי, אף כי היו רחוקים

32 לדברי גאולה בת-יהודה (הערה 14 לעיל, עמ' 192), "לא השכילו ואנשי המזרחי להפיק כל רווח מעשי" ממספר הצירים הגדול, "מחוסר נסיון ותעוזה". אולם אם מספר הצירים לא עלה על 17%, אין מקום לתמיהה.

33 ראה פרוטוקול הקונגרס, עמ' 332-335; בת-יהודה, עמ' 216; היימן, כרך ב', עמ' 25.

34 הצופה, גיליון 185 (א' באלול תרס"ג) (כתבה של ראובן בריינין); הצפירה, גיליון 185-186 (ל' מנחם אב וא' באלול תרס"ג) (כתבות של מאיר חרטיגור ומ. נ. סירקין); היהודי (לונדון), שנה ז', גיליון ד' (ד' באלול תרס"ג).

35 "המזרחי בא הפעם ברוב ענין ובמשלחת צירים רבים, אבל חוסר סדר ומשמעת, העצלות ורפיון הידיים, הם המה שהחלישו את רווח ושימוהו למתלאה למרות עמל המזרחיים מאשכנז בעלי חנוך מדיני וצירי ת"ח שהשתתפו במזרחי". המליץ, גיליון 195 (י"ז באלול תרס"ג). גם ש. ל. ציטרון, במאמרו "אחרי הקונגרס", קבע ש"מכנסית מיונסק התחילו מתיחסים אל המזרחי כלמפלגה בעלת כח מסוים שצריך להתחשב אתו". אולם המזרחי "בא אל הקונגרס לא במתנה מסודר אלא מפוזר ומפורד, איש איש ודעותיו, איש איש ונטיותיו". המליץ, גיליון 208 (ו' בתשרי תרס"ד).

36 לפי דיווחו של בריינין (הצופה, גיליון 185), נבחרו לוועדה זו: הרב מ. א. רוט, הרב אברהם בער ריינס, הרב נ. צ. נובל, הרב א. א. יורלוביץ, הרב דניאל פינק, א. ב. וולף, א. מרקוס, א. י. סלוצקי, חיים אייז, זאב יעבץ (ראה פרטים עליהם ברשימת הצירים).

37 המליץ, גיליון 195, וכן גיליון 184 (ד' באלול תרס"ג) – על שיתוף הפעולה בעת בחירת הוועדה המתמדת.

38 הזמן, גיליון 63 (ט' באלול תרס"ג).

מאוד משמירת מצוות, והיו גם צירים ש"התנודדו" בקונגרס בין המזרחי לבין "המדיניים", ובשל עובדה זו קיים ספק לגבי השתייכותם הסייעתית של כמה צירים.

הצבעתם של רוב צירי המזרחי בעד תכנית אוגנדה היכתה בתדהמה לא רק את צירי הקונגרס אלא גם את העיתונאים והמשקפים, שלא מעטים מהם גם יצאו בהתקפה חריפה על המזרחי. אך היו גם תגובות שקולות יותר, כגון הסברו של נחום סלושיץ:

היותר שקטים והכוחנים היו צירי המזרחיים. הם הנאמנים לשיטתם כי הציונות המדינית אינה הגאולה העתידה לבוא. הם רואים בתנועה רק שאלה מדינית ולאומיות שעצה"ט [שעל צד היותר טוב] תפנה את הדרך למשיח ולקבוץ גלויות. וע"כ לא עלה על דעתם להתנגד להצלה במעט, שהציעה ממשלת אנגליה לפניהם, בבטחם כי ציון לא תשכח מלב עמנו לעולם.³⁹

ההתקפות הקשות אילצו את המזרחי לפרסם גילוי דעת נגד ההשמצות, שבו צוין כי אכן המדובר "במפלגה גדולה בת שלושים אלף חברים, ומהם גאונים מפורסמים, חכמים ידועים, נכבדים ואנשי שם הרבה". כל ההתנפלות לא תזיק לו, שכן כוחו "הולך וגדל מיום ליום, על אפם וחמתם של כל המתחרים בו מימין ומשמאל."⁴⁰ בהמשך לגילוי הדעת ראה הרב ריינס צורך להבהיר בסקירתו המסכמת על הקונגרס, כי המזרחי לא הטיל משמעת סיעתית על ציריו, אלא אפשר לכל אחד להצביע לפי מצפונו והשקפותיו, ואכן צירי מזרחי לא מעטים נמנו עם אומרי הלאו ועם הנמנעים. הרב ריינס הדגיש:

עלינו להסיר טעות שנקבעה, באשמת סופרים אחדים, בלבות רבים, כי המזרחי כולו היה בעד הצעת אפריקא. [...] ויטילו אותה לחובה על כל צירי המזרחי אבל האמת לא כן הוא. [...] ונשארה זכות לכל ציר וציר לחוות דעה ככל הטוב והישר בעיניו. [...] רבים, רבים מצירי המזרחי היו נגד ההצעה הלזו, ואם נדייק בחשבוננו נראה כי לא מעטו בין המזרחיים מתנגדים אמיתיים [וההדגשה במקור] להצעה זו פחות מבקרב המפלגות האחרות, אשר לקחו למו את ההתנגדות לאפריקא לקרניים לנגח כמו את המזרחי. דבר זה גלוי וידוע לכל, אלא ששונאי

39 המליץ, גיליון 201 (כ"ד באלול תרס"ג); וראה גם את רשימת סירקין, הצפירה, גיליון 191 (ה' באלול תרס"ג), ואת דברי בריינין, הצופה, גיליון 192 (ט' באלול תרס"ג): "מנהיגי המזרחי לא ראו סתירה בין הישוב האפריקני לבין הרעיון הציוני: לדעתם משלימים זה את זה."

40 המליץ, גיליון 211 (י"ג בתשרי תרס"ד). בהמשך ניתנת גם תשובה תקיפה לציטרונו, וכן נזכר "סופר אחד שהיה מאוהבי המזרחי ונהפך לאויבו הכי גדול."

המזרחי מצאו פה מקום לשלוח רוח רעה בין המזרחי לבין הציונים הרבים ההם, המתנגדים להתיישבות באפריקא.⁴¹

ולהלן קובע הרב ריינס במפורש: "אין המזרחי מוצא עוז בנפשו לקחת עליו האחריות להטות את דעת הקהל כלפי עבר זה או אחר".
הרב ריינס אינו מתכחש לדעותיו:

"אין הישוב באפריקא רק דבר שבחומר בלבד, כי אם גם דבר שברוח. מדינה יהודית – ולו גם באפריקא, דבר זה בעצמו הנה משאת נפש נעלה לוקחת לב. ואם אמנם אינה דומה המדינה היהודית באפריקא להמדינה היהודית בארץ ישראל, בכל זאת אין המדינה האפריקנית נפסלת ונבטלת לגמרי על ידי זה.

אולם, חזר והרגיש הרב ריינס:

ואם כה או כה תהיה החלטתן של האגודות כגלל הצעת אפריקא לא יעזוב המזרחי את רגל ציון עד העולם ועוד ביתר שאת יוסיף המזרחי לעבוד בשביל שיבת ישראל. [...] וחלילה להציונים לחשוב, כי בהתקבל ההחלטה ע"ד אפריקא שונתה הציונות לאחורת וגם העבודה תהיה [אחורת]. לא ולא. תנועתנו היא תנועה בעד עיר קדשנו וכזאת תהיה עד עולם.⁴²

ג.

כמה צירים השתתפו בהצבעה ההיסטורית וכיצד התפלגו? לפי הפרוטוקול הרשמי, הצביעו 295 בעד ההצעה ו-177 נגדה; בהודעה השנייה תוקן מספר השוללים ל-178.⁴³ ברם, ברשימה השמית של המצביעים המופיעה בפרוטוקול⁴⁴ כלולים 292 אומרי הן, 178 אומרי לאו ו-99 נמנעים. בדיקת כרטיסי הציר (השמורים בארכיון הציוני המרכזי), שלפיהם התנהלה ההצבעה,⁴⁵ מגלה כי מצויים רק 292 כרטיסים של אומרי הן, 177 של אומרי לאו ו-99 של נמנעים. צריך אפוא להניח, שלמעשה הצביעו רק 292 בעד ההצעה, או שחסרים שלושה כרטיסי ציר, ובמקביל לכך שלושה

41 המזרח, תרס"ג / תרס"ד, עמ' 276-278; וכן הרגיש להלן: "הן ידוע לכל, כי בין המזרחיים היו גם כן איוה מתנגדים נלהבים להצעה זו, וכי גם אחדים מן הרבנים היו נגד הצעה זו. [...] גם בין הכוכים והמתעלפים היו אחדים מהמזרחיים." שם, עמ' 286.

42 שם, עמ' 276, 294. מעניין לציון כי גם ת. י. אייזנברג, ממעוררי התווך של המזרחי, שהצטרף אחר כך ל"אגודת ישראל" ושינה טעמו כלפי המזרחי, פרסם מאמר בעקבות סקירת הרב ריינס, ואף בו מודגשת הנאמנות לציון. שם, עמ' 393 ואילך.

43 פרוטוקול הקונגרס, עמ' 230, 236.

44 שם, עמ' 223-227.

שמות ברשימה המודפסת בפרוטוקול. ההפרש של ציר אחד בקרב אומרי הלאו נובע מטעות ברישום שמו של הרב א. א. יודלוביץ ממנצ'סטר (ציר המזרחי): שמו נדפס פעמיים ברשימה השמית ונשתררב בטעות לרשימת השוללים, אף שלפי מיקום כרטיסי הציר שלו הצביע "בעד". על מספר הנמנעים יש להוסיף את 32 חברי הוועד הפועל הגדול, שלפי דרישת הרצל נמנעו בהצבעה. בקונגרס אמנם נכחו 34 חברי הוועד הפועל, אך יוחנן קרמנצקי נעדר כנראה מן ההצבעה, ואילו זולוטקוף "הסתנן" לרשימת אומרי ההן.⁴⁶ בסיכום, בהצבעה נכחו 600 (או 603) צירים, מהם הצביעו 292 (או 295) בעד, 177 נגד ו-131 נמנעו.⁴⁷

בדיקה מקיפה של המקורות אפשרה את שחזור הרשימה השמית של צירי המזרחי ואת התפלגותם בהצבעה. לשם כך נבדקו בראש ובראשונה הפרוטוקולים וההודעות של האגודות הציוניות על עריכת הבחירות ושמות הצירים הנבחרים. אין אלה פרוטוקולים של ממש, אלא לרוב מכתבים חתומים על ידי ראשי האגודות ומנהלי הבחירות. לעתים זו הודעה מפורטת ומסודרת, ולעתים מצויה בתיק רק הודעה רשלבית, גלויית דואר או פתק כלשהו. כל המסמכים האלה שמורים בשישה תיקים לא מסודרים, ופרוטוקולים רבים חסרים בכלל.⁴⁸ לבדיקת תיקים אלה נוספה בדיקה של כרטיסי ההצבעה של הצירים, של דיווחי העיתונים על האספות המוקדמות של המזרחי המזכירים גם שמות של צירים, של הרשימה השמית בפרוטוקול הקונגרס ומקורות נוספים. מכל אלה עולה כי בהצבעה השתתפו 98 צירים של המזרחי, שמהם נמנו 63 עם אומרי ההן, 14 עם אומרי הלאו ו-21 נמנעים. מכלל 98 הצירים יש ספק לגבי השתייכותם של שישה לסייעת המזרחי. מן הראוי לציין, כי רבים מן הנמנעים בכלל, ושל המזרחי בפרט, התנגדו בפועל לתכנית אוגנדה, אולם סירבו להצביע נגד הרצל והעדיפו להימנע בהצבעה.

ברשימת צירי המזרחי מופיעים "מרדיניים" מובהקים, שנבחרו כצירי המזרחי, אף כי היו רחוקים מן הציונות הדתית ומשמירת מצוות, כגון ד"ר דוד פרבשטיין, ד"ר מאיר קלומל, ד"ר דניאל פסמניק, ד"ר פ. ארשבסקי.⁴⁹ מאידך, לא השתתפו בקונגרס

45 ראה ארכיון ציוני מרכזי (להלן: אצ"מ) Z1 / 123-124.

46 ראה רשימת חברי הוועד הפועל הגדול אצל היימן, כרך א', עמ' 99-100; ורשימת החברים שהשתתפו בקונגרס, פרוטוקול הקונגרס, עמ' 227.

47 אם אמנם השתתפו בקונגרס 592 צירים, מלבד חברי הוועד הפועל הגדול, הרי 23 מהם נעדרו מן ההצבעה. גם ויטל בנספח לספרו (ויטל, עמ' 352), נוקב במספר 292 אומרי הן, אך רק 176 אומרי לאו (ואינו אומר על סמך מה), מונה 99 נמנעים ו-34 חברי הוועד הפועל, כאשר לאמיתו של דבר רק 32 מהם נמנעו. לדבריו, נעדרו מן ההצבעה 10 צירים, אך למספר זה אין סימוכין, וצריך להניח כי מספר הנעדרים היה, כאמור, 23.

48 אצ"מ Z1 / 105-111.

49 פרבשטיין ופסמניק נזכרים כצירי המזרחי בעיתון המליץ, גיליונות 171 ו-180 (כ"ש באב תרס"ג). על פרבשטיין - ראה המזרח, תרס"ג / תרס"ד, עמ' 128; ד"ר קלומל וד"ר ארשבסקי מוזכרים כחברים פעילים באספות המוקדמות של המזרחי - הצפירה, גיליונות 185-186. במאמרו על המזרחי בצ'כוסלובקיה (שנתון "מצפה" ליוכל החמישים של תנועת המזרחי, ירושלים תש"ג,

אישים פעילים בתנועת המזרחי, אף כי נבחרו כצירים, וביניהם: הרב יצחק ניסנבוים, הרב י. ל. קובלסקי, פסח פרידלנדר, אברהם גריץ (פלונסק), משה ברמסון (סלובודקה), משה חיים אליאשברג (פינסק), יוליוס כהן (פרנקפורט - נבחר בלוקוב) ונחמיה ראזעס (בריסק).⁵⁰ כל אלה גם אינם מופיעים ברשימה השמית של הנוכחים בהצבעה.

סיכומו של דבר: רשימת הצירים שלהלן משקפת את חלקה האמיתי של סיעת המזרחי בהצבעה ההיסטורית בקונגרס הציוני השישי. הסיעה כולה מנתה לכל היותר 17% מכלל הצירים בקונגרס; שני שלישים הצביעו בעד ההצעה (כ-22% מכלל אומרי ההן), וכשליש הצביעו נגדה או נמנעו.

ייתכן שהתפלגות זו מעוררת תמיהות רבות, אך מכאן ועד הטענה הקנטרנית שהמזרחי הכריע את הכף, רחוקה הדרך. העובדה ששליש מצירי המזרחי לא נכנע ללחצים וסירב להצביע בעד תכנית אוגנדה מעידה על הלבטים המרובים ועל הנאמנות לציון של תנועת הציונות הדתית כולה, שלאחר זמן לא רב שבה למקורה ולמטרותיה, ושל "פרשת אוגנדה" לא הייתה כל השפעה על דרכה והתפתחותה. אולם, אין ספק כי גודלה של סיעת המזרחי בקונגרס השישי ומשקלה היחסי הרב היו תופעה חד-פעמית בתולדות הקונגרסים, שלא חזרה עוד.

רשימת צירי המזרחי שהשתתפו בהצבעה השמית בקונגרס השישי

(לאחר שם הציר מופיע מקום מגוריו; בטוגריים - מקום בחירתו, אם נבחר במקום אחר. על הצירים המסומנים ב-* מצויים ערכים באנציקלופדיה לציונות הדתית) א אומרי "הן"

צירים שזוהו בוודאות כצירי המזרחי

1. * ד"ר אפרים אדלר, ליבק / גרמניה
2. * צבי הרמן אברהמסון, סטודנט, ברן / שווייץ (קמיניץ; אולה / ויטבסק)
3. * ד"ר פייבוש אבינוביצקי, אודסה (קישניב), ציוני מדיני מובהק
4. * הירש אופנהיימר, מורה, וירצבורג (נבחר ברוסיה)
5. * חיים יוסף איזו, סוחר, ציריך (סלונים), פרש אחר כך מן המזרחי
6. * יעקב יואל בראון, סטודנט, ברן (סמילה)
7. * הרב משה אליהו בירנבאום, לודו' (עטרת ציון, לודו')
8. * הרב ש. י. בלוך, בירמינגהם / אנגליה

עמ' תנ"ה-תנ"ו), מזכיר ש. ה. וינגרטן שבעה צירים מהונגריה ומסלובקיה ש"הצביעו ביחד עם הרב ריינס [...] גם בשאלת אוגנדה." אולם ברשימת המצביעים חסר שמו של אוסטרליץ, ואילו ד"ר קוריצינר נמנע בהצבעה.

קלויזנר (הערה 19 לעיל) מזכיר בטעות את הרבנים ניסנבוים וקובלסקי ואת יוליוס כהן. אך גם מספרו של הרב ניסנבוים (עלי חלדי, ירושלים תשכ"ט, עמ' 197) עולה, שלא השתתף בקונגרס זה. ג. בת-יהודה הזכירה בטעות (בת-יהודה, עמ' 213-214) את הרב לנדא מרומניה ואת הרב קובלסקי.

9. השל גינצבורג, מרפיס, לונדון
10. פ. מ. גולדשמידט, סוחר ספרים, באזל (ביאליסטוק)
11. יצחק גוטגליק, סוחר, לוצרן (נבחר ברוסיה)
- 12.* הרב נחום גרינהויז, טרוקי (גרודנה)
13. יוסף גורלנד, סוחר, וילנה
14. מ. ל. גרינוואלד, סוחר, סלובקיה (אלסו – קובין, סלובקיה)
15. יוסף דובקין, סטודנט, ברן (פוניבז'; שערי ציון, ביאליסטוק)
16. ש. דרויאן, חזן ראשי, בול (נבחר ברוסיה)
- 17.* הרב חיים הירשנזון, מנהל בית ספר, קושטא
18. הרב חנוך צבי הורביץ, סנדרלנד / אנגליה
19. מנדל וולף ואלדהורן, סוחר, ברן (פטריקוב)
20. מוריץ וייל, סוחר, פריבורג / שווייץ (ברלאנד)
21. משה זילברפרב, סטודנט, ברלין (רובנה)
22. ישראל זלצברג, סוחר, אודסה
23. ד"ר יוסף חזנוביץ, ביאליסטוק (שלום ציון, מזרחי, ביאליסטוק)
- 24.* זאב יעבץ, סופר, וילנה
- 25.* הרב יעקב ישראל יפה, מנצ'סטר (ניקוליב)
26. הרב אברהם אבא יורלוביץ, מנצ'סטר / אנגליה
27. פנחס יעקב כהן (Kohn), סטודנט, בול (רוסיה)
28. ג'יימס ה. לוה (Loewe), בנקאי, לונדון (פיאטרה / רומניה)
- 29.* הרב יוסף למדן (פופליאני, ליד קובנה) [השם משובש ברשימה וכתוב: לנדאו]
30. הרב היינריך לוי, סירנץ / אלזס (חרקוב)
31. הרב ד"ר וילהלם לוי, נוישטטן / גרמניה (רוז'אני)
32. ד"ר אברהם למברגר, ברן (טשריקוב)
- 33.* אהרן מרקוס, סופר, קרקוב (יפו)
- 34.* הרב הראשי שמואל צבי מרגוליס (מרגליות), פירנצה / איטליה
35. יעקב מאריין (מורנו) סופוצקין (סמיטיאץ'), מזכירו של הרב ש. י. רבינוביץ
36. גב' שרה נאכט, פוקשאני – רעיית הרב ד"ר יעקב נאכט שנמנע (ראה להלן)
- 37.* הרב ד"ר נחמיה צבי נובל, לייפציג / גרמניה
- 38.* הרב גדליה סילברסטון, בלפסט / אנגליה
39. הרב מקס סטארפולסקי, צאברן / אלזס (זיטומיר), פרש ב-1904 מן המזרחי
- 40.* יהושע השל פרבשטיין, סוחר, ורשה
- 41.* ירוחם פישל פינס, סוחר, רוז'אני (ביאליסטוק)
42. יחיאל מאיר פינס, סטודנט, רוז'אני (וילנה)
43. הרב ד"ר דניאל פינק, וינה (מינסק)
- 44.* ד"ר לואי (יהודה) פרנק, המבורג-אלטונה

45. נח פינקלשטיין, סוחר, ורשה (ברסט-ליטובסק)
- 46.* מוריץ (משה נחום) צובל, ברן (חרקוב)
47. לואי קאהן, סוחר, פרנקפורט (לוקוב)
48. שלמה קורנפיין, סטודנט, ציריך (סלונים; גרודנה)
49. הרמן (צבי) קופ, ליפיאני / סלובקיה (היטארש, הונגריה)
50. שבתאי רוטו, פינסק (מרקולשטי)
51. הרב מ. רבינוביץ, לונדון
52. יהושע שמואל רוסניאק, קושיצה / סלובקיה
- 53.* אדולף רייכנטל, מנהל בית ספר, טירנאו / הונגריה
- 54.* הרב משה אריה רוט, פאפא / הונגריה
55. א. י. רום, סוחר, ציריך (קיידיאנוב)
- 56.* הרב אברהם בער ריינס, פרעני (סובלק, מינסק)
- 57.* הרב פנחס רוזובסקי, שווינציאן (נעשיוויז)
58. הרב וילהלם רייך, באדן, אוסטריה (בוקרשט)
- 59.* הרמן (חיים אהרן) שטרוק, אמן, ברלין
60. זליג שכנוביץ, מורה, אנדיגן, שווייץ
- צירים שקיים ספק לגבי השתייכותם למזרחי, אך כנראה נספחו אליה בקונגרס
61. ד"ר דוד פרבשטיין, ציריך – ציוני מריני ואחר כך סוציאליסט
62. ד"ר מאיר קלומל, ורשה (ויטבסק) – אחר כך ציוני כללי
63. הרב אליהו רגנסבורג, לונדון
- (ב) אומרי "לאו"
- 1.* הרב רפאל מרדכי בורישנסקי, הומל
2. הרב מרק (מרדכי) ביליס, ניקופול
- 3.* איסר בער וולף, קובנה
4. יעקב זלקינד, סטודנט, ברן (פלונסק)
- 5.* יהודה מהרש"ק, סטודנט, ברן (סאמארה / רוסיה) [השם משובש ברשימה]
- 6.* הרב מרדכי נורוק, מיטאו / לטביה
7. חנוך נוימרק, סוחר, מלאבה
8. אברהם אבא סירוטקין, סופר, מינסק
- 9.* אברהם יעקב סלוצקי, סופר (נובוגרוד-סוברסק)
- 10.* הרב חנוך הנדיל פרידלנד, פאריש
11. מאיר פינס, סוחר, מוסקבה (חרסון)
12. יעקב ריבקין (אגודת בני-ציון, מזרחי, בוכרויסק) [השם משובש ברשימה]
- 13.* הרב ישראל אברהם רבין (פרוסקורוב) [מופיע ברשימה בשמות הפרטיים בלבד: ישראל אברהם]
14. ד"ר פייבל ארשבסקי, חרסון – ספק אם השתייך למזרחי

ג) נמנעים

1. לוי אייזנמן, סוחר, בזל (וולוז'ין)
 2. יעקב בולג-פויכטוונגר, סוחר, בזל (צ'רנוגרוד)
 3. הרב שמעון יעקב הלוי גליקסברג, אנטופול (פינסק)
 4. אהרן גורלנד, סטודנט, היידלברג (סמורגין)
 5. יוסף חיים הלפרין, סוחר (שלום ציון – ביאליסטוק)
 6. הרב אברהם אבא ורנר, לונדון
 7. מ. ויניצקי, ציריך (אזאר; לנין)
 8. נתן וייס, סטודנט, ברן (לידה)
 9. משה טאטר, סוחר, ז'נבה (מזרחי-אודסה)
 10. משה כהן, לידה (מוזכרו של הרב י. י. ריינס)
 11. שמואל אביגדור לוין, סוחר, פינסק
 12. הרב ד"ר יעקב נאכט, פוקשאני
 13. יעקב פרופר, סוחר, ברן (לובלין)
 14. ד"ר ליאופולד קוריצי'נר, עורך דין (פאפא / הונגריה)
 15. הרב יצחק יעקב ריינס, לידה
 16. ל. רובינסון, סטודנט, קלן (סלונים)
 17. בנימין רוטנברג (אגודת ציון, גרודז'יסק) (השם משובש ברשימה)
 18. נתן שפינדל, סוחר, ברן (דובריצי'ן)
 19. מ. שוס, סטודנט, פרייבורג, שווייץ (ציונים מזרחיים, קרייטצבורג)
 20. הרב קאמיל בלוד, סולץ / אלזס (שטרסבורג) – ספק אם השתייך למזרחי
 21. ד"ר דניאל פסמניק, ז'נבה – ציוני מדיני – ספק אם השתייך למזרחי
- עם סיעת המזרחי נמנה גם הרב שמואל יעקב רבינוביץ מסופוצקין, שנמנע בהצבעה כחבר הוועד הפועל הציוני הגדול.